

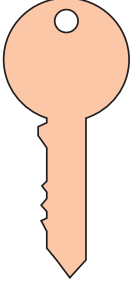
SÖZCÜKLERİN ANLAM ÇERÇEVESİ

Sözcük, tek başına anlamı olan ya da bir anlam taşımasa da cümlede anlam kazanarak cümle kuruluşuna katkıda bulunan dil birimidir. Sözcükler, cümle içindeki kullanımlarına göre farklı anlamlar kazanabilirler.

1. Temel Anlam

Sözcüğün tek başına ifade ettiği, herkesçe bilinen, akla ilk gelen anlamı, temel anlamdır. Her sözcüğün mutlaka temel anlamı vardır. Aşağıdaki cümlelerde renkli yazılan sözcükler temel anlamda kullanılmıştır.

Bu konuyla ilgili örneklerimizi inceleyelim:

Özlem'in kaybettiği anahtarını arkadaşı bulmuş.

★ "Anahtar" sözcüğü burada "kilidi açıp kapamak için kullanılan araç, açar, açkı" anlamıyla; yani temel anlamda kullanılmıştır. Bu, sözcüğün aklımıza gelen ilk anlamıdır.

Bir yandan çerez yiyor bir yandan da durmadan gülüyordu.

★ Bu cümlede "gülmek" sözcüğü aklımıza gelen ilk anlamıyla yani; "insanın hoşuna ya da tuhafına giden olgular karşısında sesli bir biçimde duygusunu açığa vurması" anlamında, temel anlamda, kullanılmıştır.

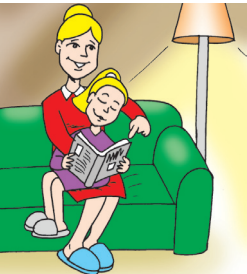

Bisikletten düşünce yaranmıştı ve kolunu incitmişti.

Bu cümlede "kol" sözcüğü aklımıza ilk gelen anlamıyla yani; insan organı adı olarak, temel anlamda kullanılmıştır.

Diş sağlığına çok önem verdiği için her gün mutlaka dişlerini fırçalar.

★ Bu cümlede "diş" sözcüğü aklımıza gelen ilk anlamıyla yani; insan organı adı olarak, temel anlamıyla kullanılmıştır.

Küçük kız annesinin kucağına oturdu ve gözlerini kapatarak annesinin okuduğu masalı dinledi.

★ Bu cümlede "göz" sözcüğü aklımıza gelen ilk anlamıyla yani; insanın görme organı olarak temel anlamıyla kullanılmıştır.

2. Yan Anlam

Yan anlam, sözcüğün temel anlamından tamamen uzaklaşmadan kazandığı yeni anlamıdır. Yan anlamda sözcük temel anlamının dışında ancak temel anlamına çok yakın olan bir anlam kazanır.

Bu konuyla ilgili örneklerimizi inceleyelim:

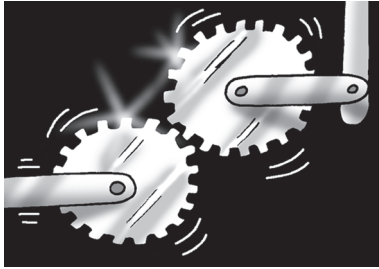

Kapının dili bozulmuştu.

★ Bu cümlede dil sözcüğü temel anlamından biraz daha farklı bir anlamda kullanılmıştır. Organ adı olan dil ile bir benzerlik ilgisini kurulmuş ve yan anlam kazanmıştır.

Hava soğuk olduğu için pikniği sonraya bıraktık.

★ "Bırakmak" sözcüğü, temel anlamıyla "elde bulunan bir şeyi tutmaz olmak" anlamındadır. Bu cümlede ise "bir işi başka bir zamana ertelemek" anlamıyla kullanılmış, yan anlam kazanmıştır.

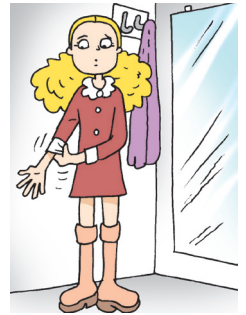

Çarkın dişlerinden ses geliyordu.

★ "Diş" temel anlamıyla insan organı olarak kullanılırken bu cümlede "çark, testere, tarak vb. çentikli şeylerdeki çıkıntılarının her biri" anlamıyla, yan anlamda kullanılmıştır.

Gülşen'in aldığı elbisenin kolları kısaydı.

★ "Kol" sözcüğü temel anlamıyla insan organını ifade eder. Ancak bu cümlede "giysinin kolu saran bölümü" anlamıyla, yan anlamda kullanılmıştır.

Pınarın gözlerinden akan suyu engelleyemediler.

★ "Göz" sözcüğü temel anlamıyla insanın görme organıdır. Ancak bu cümlede "suyun topraktan kaynakıldığı yer, kaynak" anlamıyla, yan anlamda kullanılmıştır.

Sözcüğün yan anlamı ve temel anlamı arasında anlam bakımından mutlaka bir bağlantı olmalıdır. Sözcüğün yan anlamı, mutlaka somut bir anlam ifade etmelidir.

3. Mecaz Anlam

Bir sözcüğün temel anlamından tamamen uzaklaşarak kazandığı yeni anlamı, mecaz anlamdır. Mecaz anlamda sözcük soyut anlam kazanır. Bu kullanımda anlatımı renklendirmek ve kuvvetlendirmek esastır.

Bu konuyla ilgili örneklerimizi inceleyelim:

Dedenin diline düşeceğine karanlık bir kuyuya düş, daha iyi!

★ Bu cümlede "dile düşmek" bir deyimdir. Deyim içindeki sözcükler genelde soyut anlamda kullanılır ve mecaz anlam kazanır. Çünkü sözcükler temel anlamlarından koparak üst anlam kazanmıştır.

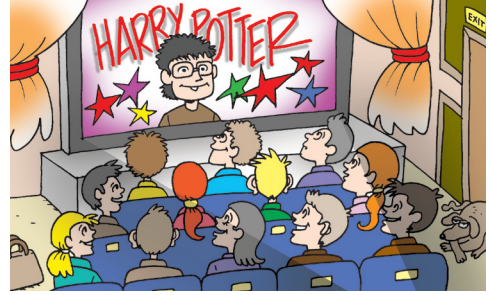
Sabır, her kilidi açan bir anahtardır.

★ Bu cümlede "anahtar" sözcüğü "vesile, araç, vasıta" anlamında, yani mecaz anlamda kullanılmıştır.

Sözcüklerin mecaz anlamları soyuttur. Bu özelliğiyle yan anlamdan ayrılırlar.

İşlerimizi ayarlarsak yarın arkadaşlarımızla sinemaya gideceğiz.

★ Bu cümlede "ayarlamak" sözcüğü "işleri birbirleriyle çatışmayacak veya zamanında bitirecek biçimde düzenlemek" anlamıyla, mecaz anlamda kullanılmıştır.

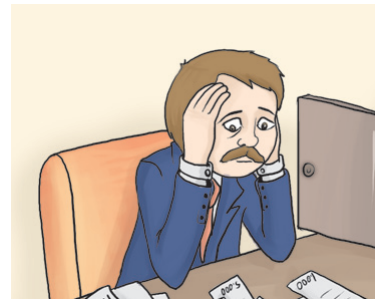

Konferansta yaptığı açıklamalarla, dinleyenleri aydınlattı.

★ Bu cümlede "aydınlattık" sözcüğü "bir sorun üzerine bilgi vermek" anlamıyla, mecaz anlamda kullanılmıştır.

Yaşadığı üzücü olaylardan sonra hayattan kopmuş, kendi içine kapanmış.

★ Bu cümlede "kopmak" sözcüğü "bütün ilişkileri kesilip büsbütün ayrılmak veya uzaklaşmak" anlamıyla, mecaz anlamda kullanılmıştır.

SÖZCÜKLER ARASI ANLAM İLİŞKİLERİ

1. Eş Anımlı (Anlamdaş) Sözcükler

Yazılışları farklı olduğu hâlde anlamları aynı olan sözcükler eş anlamlıdır.

sonuç = netice

fayda = yarar

temiz = pak

ihtar = uyarı

sebeup = neden

yıl = sene

arkadaş = yâren

okul = mektep

hasret = özlem

kara = siyah

öğrenci = talebe

Dilimize yabancı dillerden gelmiş sözcüklere Türkçe karşılık bulabilmek için eş anlamlı sözcükler türetilmiştir.

2. Karşıt (Zıt) Anımlı Sözcükler

Anlamları birbirinin tam tersi olan sözcükler, karşıt anlamlıdır.

uzun x kısa

inmek x çıkmak

savaş x barış

az x çok

büyük x küçük

çalışkan x tembel

kolay x zor

alt x üst

kötü x iyi

ağır x hafif

içeri x dışarı

★ Olumsuzluklar karşıt anlam ifade etmezler.

Eylemlerin karşıt anlamları ve olumsuzları birbirine karıştırılmamalıdır. Bir eylemin karşıt anlamlısı başka bir eylemdir. Eylemin olumsuzu onun karşıt anlamlısı değildir.

ağlamak → ağlamamak (olumsuzu)
 ağlamak → gülmek (karşıtı)

gelmek → gelmemek (olumsuzu)
 gelmek → gitmek (karşıtı)

★ Dildeki her sözcüğün karşıt anlamlısı olmak zorunda değildir. Karşıtlıklar, genellikle bir varlığın özelliğini bildiren sözcüklerde karşımıza çıkar.

aydınlık oda

~~×~~

karanlık oda

uzun elbise

~~×~~

kısa elbise

3. Eş Sesli (Sesteş) Sözcükler

Yazılışları ve okunuşları aynı, ancak anlamları birbirinden tamamen farklı olan sözcükler, eş seslidir.

kaz (mak)	yaz (mak)	at (mak)
		
Bahçede kaz besliyordu.	Ayşe toprağı kaz .	Geçen yaz yüzmeyi öğrendim.
		
	Sevdiklerine mektup yaz .	Hafta sonu at çiftliğine gittik.
		Elindeki çöprü yere at .

Eş sesli sözcüklerle ortak kökleri birbirine karıştırmamak gerekir. Sesteş sözcükler arasında anlam benzerliği olmamalıdır. Ancak ortak köklerde ise anlam bağlantısı olan sözcükler hem ad hem eylem olarak kullanılır.

ortak kökler

barış	–	barışmak
eski	–	eskimek
savaş	–	savaşmak
güven	–	güvenmek

eş sesliler

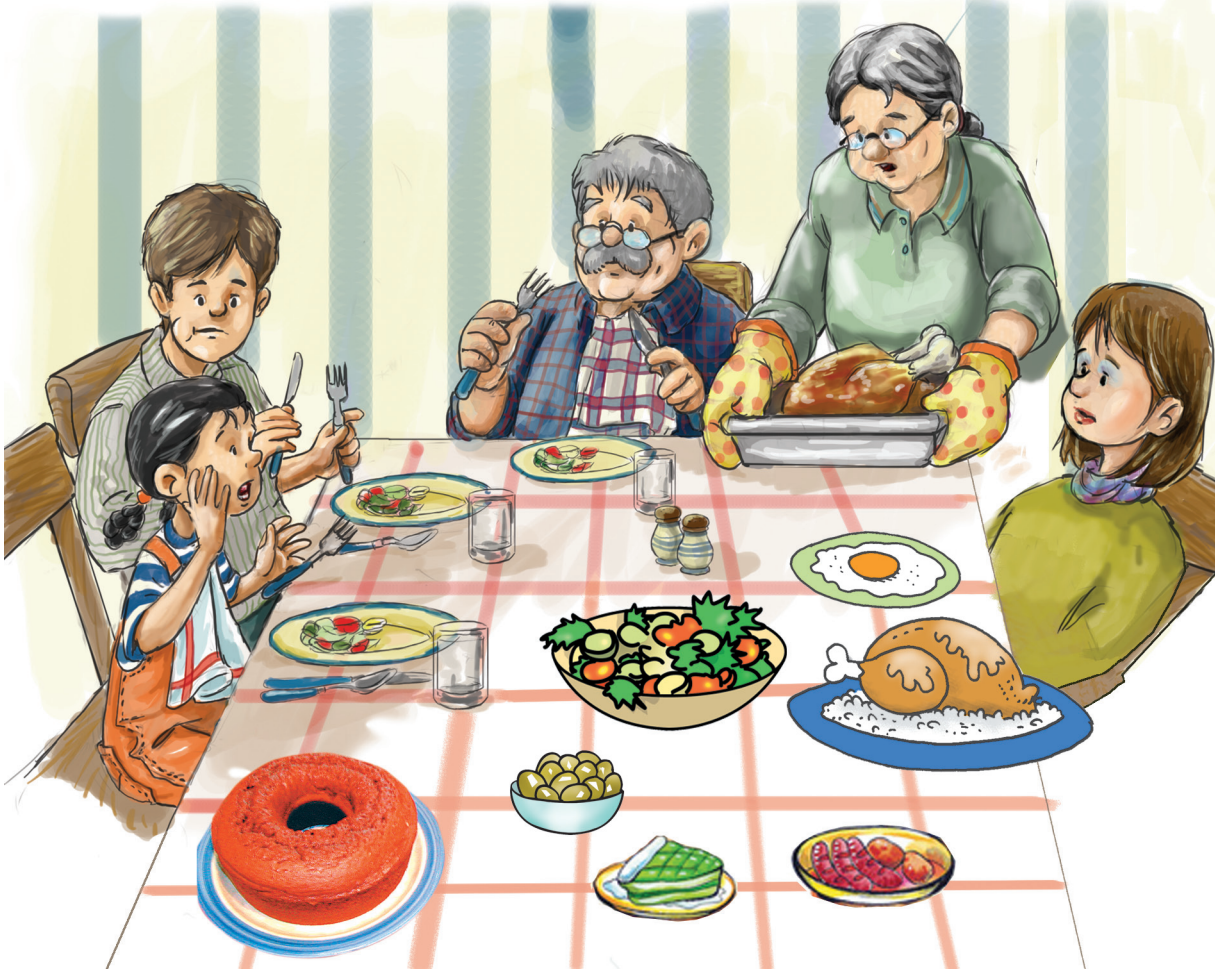
bit	–	bitmek
saç	–	saçmak
yaz	–	yazmak
gül	–	gülmek

Yazılışları aynı olduğu hâlde bazı sözcükler birbirinden inceltme işareti (^) ile ayrılarak farklı okunur. Bu sözcükler eş sesli değildir.

hala	hâlâ
adet	âdet
kar	kâr
yar	yâr

Bu tablodaki sözcükler inceltme işareti ile birbirinden ayrıldığı için eş sesli değildir.

AKŞAM YEMEĞİ

O akşam ailenin bütün fertleri akşam yemeği için masadaki yerlerini almışlardı. Çeşit çeşit yemekler, türlü türlü hazırlıklar yapmıştı Pelin'in annesi akşamki yemek için. Babasının deyişimiyle sofrada bir tek kuş sütü eksikti. Hem Pelin'in çok sevdiği dedesi ve anneannesi de İzmir'e taşınmışlardı. Artık hep birlikte olacaklarını kutlamak için düzenlenmişti bu yemek. Herkes yemekleri büyük bir iştahla yiyor, bir yandan da yaz tatilinde gidecekleri yerler hakkında konuşuyorlardı. Pelin, konuşulanları büyük bir heyecanla dinlerken "Ay!" diye bağırdı. Çünkü Pelin, kulaklarını kabartmış olanları dinlerken **dilini** ısırmişti. Canı acıyan Pelin, hızla yerinden kalkıp banyoya koştu. Ancak o da ne! Ne kadar zorlarsa zorlasın banyonun kapısı bir türlü açılmıyordu. Çünkü kapının **dili** bozulmuştu. Pelin, çaresiz yemek masasına geri döndü; ama konuşamıyordu. Dilini gösterince herkes ona gülmeye başladı. Dedesi, "Yemek yerken dikkatli ol! Yoksa bir gün kendi dilini yersin." dedi. Masadakiler güldü. Babası, "Dedenin **diline düşeceğine** karanlık bir kuyuya düş daha iyi!" dedi ve uzun süre kahkahalarla güldüler. Sonra, Pelin de kendi hâline güldü.

Bu parçada mavi, kırmızı ve yeşil renkte yazılmış sözcüklerin anlam özelliklerine dikkat ettiniz mi? Mavi yazılan gerçek anlamda, kırmızı yazılan yan anlamda, yeşil yazılan ise mecaz anlamda kullanılmıştır.

Sözcüklerin Anlamlarını Bulalım

Aşağıdaki cümlelerde renkli yazılmış sözcüklerin hangi anlamda (temel, yan, mecaz) kullanıldıklarını bulup işaretleyin.

	temel	yan	mecaz
Trafik kazasında baş ından yaralanmıştı.	✓		
Doğum gününde anneme altın bilezik aldık.			
Kör bıçakla meyveleri doğramaya çalışıyor.			
Sokağın ağz ından bize el sallıyor.			
Söyledikleri beni çok kırdı .			
Küçük yaşta bu kadar büyük sorumluluğu omuzladı .			
O paket çok ağır , tek başına taşıyamazsın.			
Ders notlarına eve gidince şöyle bir göz atmıştı .			
Öğretmenimizin renkli bir kişiliği var.			
Yeni aldığı şapkayı otobüste unutmuş.			
Cüzdanını çantasının göz üne koydu.			
Kapının kolu kırıldı.			

Birey ve Toplum

Kazanım 4: Söz varlığını geliştirme

4.6. Kelimelerin temel, yan, mecaz anlamlarını ayırt eder.

Sesteş Sözcükleri Bulalım

Aşağıdaki cümlelerde geçen sesteş sözcüklerin altını çiziniz ve bunları farklı anlamlarıyla cümlede kullanınız.

Sesteş sözcüğü bul.	Diğer anlamıyla cümlede kullan.
Bahçelerinde <u>kaz</u> besliyorlar.	Tohum ekmek için toprağı <u>kazdı</u> .
Bakkaldan ekmek al.	
Annem, çayı çok sever.	
Bugün yağmur yağacakmış.	
Ocaktaki yemek taştı.	
Yaza Bodrum'a gideceğiz.	
Olanları duyunca kahkahalarla güldü.	
Yazısının sonuna imzasını attı.	
Yolda yürürken etrafına bakınıyordu.	
Büyüdüm, doktor oldum.	
Yemeğe tuz kattı.	

Birey ve Toplum

Kazanım 4: Söz varlığını geliştirme

4.3. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.

Kazanım 1: Yazma kurallarını uygulama

1.4. Anlamlı ve kurallı cümleler yazar.

1.

Sınav sonuçları bugün açıklanacak.

Ela'nın cümlesindeki altı çizili sözcüğün eş anlamlısı aşağıdakilerden hangisidir?

- A. yazılı B. netice
C. yarın D. olay

2. Aşağıdaki öğrencilerden hangisinin cümlesinde altı çizili sözcüğün eş anlamlısı yoktur?

A.

Babamın anlattığı bu kısa öykü beni çok etkiledi.

B.

Matematik sınavından bu kadar yüksek not almayı beklemiyordu.

C.

Koşarken yere düşünce başını kaldırıma çarptı.

D.

Dışlerimizi günde en az iki defa fırçalamalıyız.

3.

I.							I.kent
II.							II.yanıt
III.							III.okul

Numaralanmış sözcüklerin eş anlamlıları bulmacaya yerleştirildiğinde bulmacanın baştan üçüncü sütunu aşağıdakilerden hangisi olur?

A.

k
y
o

B.

h
v
k

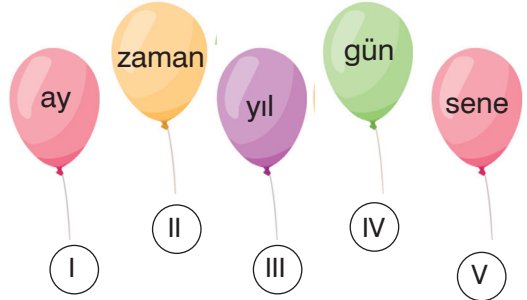
C.

m
e
k

D.

e
e
k

4.

Numaralanmış balonlardan hangisi seçilirse eş anlamlı sözcükler bulunur?

A. I ve II

B. II ve IV

C. III ve IV

D. III ve V

5. Ali, kütüphanede kitap okumak istemektedir. Fakat kapı kilitlidir. Kilidi, üzerinde eş anlamlı sözcüklerin yazılı olduğu anahtar açmaktadır.

Buna göre Ali, aşağıdaki anahtarlardan hangisini kullanmalıdır?

- A. ihtimal
olasılık
- B. okul
sınıf
- C. deniz
göl
- D. açık
kapalı

6.

Resmi verilen sözcüğün eş anlam-lısı aşağıdakilerden hangisidir?

- A. okul B. şehir
C. konut D. temiz

7. • I ve II. sözcükler arasında eş anlamlılık ilişkisi vardır.
• I ve III. sözcükler arasında karşıt anlamlılık ilişkisi vardır.

Aşağıdakilerden hangisi bu bilgilere göre düzenlenmiştir?

	I. sözcük	II. sözcük	III. sözcük
A.	az	kısa	çok
B.	iyi	kötü	güzel
C.	tatlı	acı	tuzlu
D.	uzak	ırak	yakın

8. **Aşağıdaki atasözlerinin hangisinde karşıt anlamlı sözcükler bir arada kullanılmıştır?**

- A. Aç ne yemez, tok ne demez.
- B. Akıllı olsa her sakallı kişi, sakallılara danışırlardı her işi.
- C. Biri bilmeyen bini hiç bilmez.
- D. Damlaya damlaya göl olur.